

Holocaust- eller Auschwitz-mindedag

af direktør Jean Monnet professor Uffe Østergård

På foranledning af en forespørgsel i Folketinget stillet af Jann Sjursen (nr. S 1937) 7. marts 2001 bad statsminister Poul Nyrup Rasmussen i et brev af 3. april 2001 Dansk Center for Holocaust og Folkedrabsstudier om en vurdering af betydningen af at gøre den 27. januar til national mindedag for ofre for folkedrab. Centerets bestyrelse og medarbejdere underkastede spørgsmålet en omhyggelig analyse med inddragelse af eksperter og erfaringer fra andre lande. Som resultat af disse overvejelser fremsendte DCHFs bestyrelse 12. september 2001 et svar med forslag om at markere den 27. januar, ikke som en mindedag men som fremadrettet advarsel mod folkemord under navnet Auschwitz-dag.

Indstillingen lød således: "Foranlediget af Statsministerens forespørgsel af 3. april 2001 har bestyrelsen på sit møde 12. september drøftet forslaget om at gøre 27. januar til en mindedag for folkedrab. Centret er naturligvis interesseret i, at dette sker, og vil efter evne medvirke til at give det en god form. Vi gør dog opmærksom på, at der fremkom en kritik i Storbritannien, som gik på, at Auschwitz ikke direkte havde berørt Storbritannien. Da noget tilsvarende kan siges om Danmark, skal vi foreslå, at dagen ikke kaldes en mindedag, men simpelt hen Auschwitzdag, og præsenteres som en fremadrettet advarsel, der skal skabe opmærksomhed om risikoen for folkedrab i det hele taget. Efter vor opfattelse bør skoler og universiteter have en central plads i dagens markering. Da forberedelserne vil kræve nogen tid, bl.a. til udarbejdelse af egnet materiale, skal vi foreslå, at iværksættelse i større målestok udskydes til 2003, idet der dog intet er til hinder for at markere dagen i 2002, som det skete i år."

På foranledning af et nyt brev fra statsministeren af 25. september 2001 uddybede jeg bestyrelsens korte indstilling i en længere skrivelse af 8. oktober 2001. Denne indstilling blev efter regeringsskiftet genfremsendt til statsminister Anders Fogh Rasmussen, der henviste sagen til udenrigsminister Per Stig Møller. I begyndelsen af januar 2002 genfremsatte Jann Sjursen sit spørgsmål til statsministeren (S.408), et spørgsmål han 6. marts gentog til udenrigsministeren (S. 1200), som tilkendegav at regeringen i øjeblikket overvejer, hvorledes en Holocaust- og folkedrabsdag vil kunne markeres i Danmark og håber at kunne fremlægge forslag herom inden sommerferien.

Hovedindholdet i mit uddybende svar var en redegørelse for hvad man har valgt at gøre i andre lande og hvilke overvejelser der ligger bag disse valg. Dette svar gengives nedenfor med enkelte redaktionelle ændringer:

Israel har af nærliggende grunde flere dage hvor man mindes udryddelserne af de europæiske jøder, men disse dage er primært religiøse og derfor mindre relevante for ikke-jødiske stater.

Polen har siden 1981 højtideligholdt den 27. januar til minde om ofrene for holocaust, jøder såvel som de mange andre i koncentrations- og udryddelseslejrene. Den 27. januar er imidlertid ikke alment accepteret som national mindedag, da de (få) jøder i Polen foretrækker den 19. april som årsdagen for opstanden i ghettoen i Warszawa. Onde tunger – der formentlig har ret – mener at det kommunistiske styre indførte mindedagen 27. januar i 1981 for at tage opmærksomheden fra kampen med Solidaritet, der da var på sit højeste. Det kommunistiske styre ville mindes holocaust og Sovjetunionens indsats, ikke markere en aktiv modstand. Derfor valget

af 27. januar, datoen for den sovjetiske befrielse af Auschwitz-Birkenau. Forhandlingerne mellem de skiftende polske regeringer og repræsentanterne for det jødiske samfund om at gøre 27. januar til en officiel mindededag er endnu ikke afsluttet og vil formentlig blive stærkt influeret af beslutningerne i det øvrige Europa.

Den tyske Forbundsrepublik besluttede allerede 19. januar 1996 at gøre den 27. januar til en officiel mindededag for "ofrene for nationalsocialismen".

Disse tre lande har således valgt tidspunkt og form for markering før opfordringen fra Stockholm-konferencen i januar 2000.

Storbritanniens valg af 27. januar som national mindededag for "ofrene for folkedrab" (genocide) begyndende i 2001 er den beslutning som har fået mest offentlig bevågenhed, nationalt såvel som internationalt. Men netop også derfor den man kan drage flest erfaringer fra – gode såvel som mindre gode (se senere).

Italien handlede lige så hurtigt og gjorde 20. juli 2000 den 27. januar til national mindededag for "ofrene for folkedrab".

Sverige har ikke formelt indført en national mindededag for holocaust eller folkedrab, men har valgt at markere 27. januar med en årligt tilbagevendende konference, "The Stockholm International Forum on the Holocaust". I 2002 afholdes den årlige konference af praktiske grunde først 23.-24. april. I 1998, 2000 og 2001 arrangerede Riksdagen en mindestund for at hædre de mennesker der blev myrdet under holocaust.

I **Norge** overvejes det at bruge den 27. januar til markering af kampem mod racisme og diskrimination.

Andre lande overvejer endnu deres beslutninger i sagen, men DCHF har for indværende ikke sikre oplysninger om deres valg af markering.

Man kan ud fra denne oversigt ikke drage en entydig lære. Et antal europæiske lande er i færd med at føre henstillingen fra det første Stockholm Forum ud i praksis ved at markere den 27. januar som en dag, hvor man på forskellig vis mindes ofrene for et bestemt folkedrab, holocaust, med henblik på at advare mod og forhindre lignende ugeringer. Selve valget af dato ligger derfor fast, hvis der overhovedet skal være en fælles europæisk mening med at se fortiden i øjnene og påtage sig ansvaret for udryddelserne med henblik på at påvirke fremtiden. Og det skal man, så meget mere som der efter det første Stockholm Forum tegner sig et billede af at erkendelsen af at holocaust er en fælles europæisk erfaring.

Den fælles europæiske bestræbelse på forhindre gentagelser er nu ved at blive en central del af de "europæiske værdier" der refereres til i præamblerne til EU-traktaterne. I Storbritannien overvejede man andre datoer, f.eks. den 15. april, den dag britiske tropper i 1945 befriede koncentrationslejren Bergen-Belsen. Men man opgav disse andre forslag af hensyn til den fælles europæiske symbolik. Det samme hensyn mener DCHF må være afgørende i Danmark, selv om man også kunne argumentere for en markering af den særlige danske situation, at de danske jøder stort set blev reddet, ved at vælge en dato i oktober. Men denne særlige nationale vinkel kan tilgodeses med arrangementer som den konference "Nyt lys over oktober 43" som DCHF afholdt 11. oktober 2001. DCHF agter at markere redningen af jøderne ved tilsvarende arrangementer med skiftende emner i fremtiden. Uanset

hvad regering og Folketing beslutter er det DCHF's hensigt at gøre tilsvarende arrangementer til en årligt tilbagevendende begivenhed, omend med skiftende indhold, netop for at markere at det ikke blot handler om jøder, men om folkedrab i almindelighed.

Belært af den britiske erfaring, hvor kampen om hvilke ofre der skulle mindes næsten kom til at overskygge selve dagen, foreslår DCHF anvendelse af betegnelsen Auschwitz-dag i stedet for holocaust-dag. Den britiske højtidelighed blev stærkt præget af armenske krav om at blive regnet med i listen over folkedrab. Det lykkedes til sidst at få den osmanniske stats overgreb på armenierne i 1915 føjet til listen, men med småt. Hvilket igen medførte de forudsigelige tyrkiske protester.

For at undgå tilsvarende kampe om hvilke ofre der kan mindes og pinlige debatter af typen "Hvorfor er det altid kun jøderne vi mindes" har DCHF valgt at foreslå dagen benævnt efter det bestemte historiske sted Auschwitz. Her udryddedes millioner af jøder, men også mange andre folk, polakker, russere, sigøjnere osv. I sig selv rummer betegnelsen holocaust mere end 'blot' udryddelsen af jøderne, men sådan opfattes det tit ikke i den brede almenhed. På grund af denne uklarhed og for ikke at overbelaste betegnelsen, der allerede påkalder sig en vis modvilje fra kredse som ikke kan kaldes antisemitiske eller holocaust-benægttere, foreslår vi henvisningen til en uafviselig, historisk begivenhed, Ausch-witz. Med henvisning til denne bestemte historiske begivenhed er det måske lettere at generalisere og inddrage erfaringer fra og advarsler om andre folkedrab, nutidige såvel som fremtidige og fortidige.

Sammenfattende kan det slås fast at såvel betegnelsen "folkedrabs-dag" som "holocaust-dag" rummer en risiko for uvedkommende politiske debatter, der kan overskygge det ønskede formål med markeringen. Derfor betegnelsen Auschwitz-dag. Med hensyn til form og indhold advarer DCHF mod at anvende betegnelsen "mindedag". Erfaringen med mindedage er – modsat Storbritannien – ikke god i Danmark. Det opfattes nemt som en ovenfra pålagt pligt til at sørge, hvilket oftest provokerer til modsigelse, forlegenhed, ironi eller ligegyldighed i den danske politiske kultur. 5. maj har i de sidste mange år ikke været en stor succes uden for de egentlige modstandskredse. For slet ikke at nævne den totalt mislykkede Europa-dag den 9. maj (årsdagen for Schuman-deklarationen 1950). Det må ikke ske i dette tilfælde. Muligvis er det tilsvarende overvejelser der ligger bag den svenske beslutning om ikke at udnævne dagen til en officiel national mindedadag.

For at undgå karakteren af uforpligtende officiel mindedadag anbefaler DCHF i sin skrivelse at den 27. januar ikke blot markeres med en officiel politisk ceremoni på centralt niveau, med flag på halv, stilhed og lignende. Skal markeringen have effekt må den ud i landet, først og fremmest uddannelsessektoren. En undersøgelse som DCHF har ladet foretage viser at danske unge ved ganske meget om holocaust og Auschwitz. Det har de hørt om i skolen. Men forbindelsen til andre folkedrab, mekanismerne og forbindelsen til øvrig politik står langt svagere. For slet ikke at tale om det fremadrettede aspekt. Her er det nærliggende for en institution som DCHF efter bedste evne at hjælpe til. Af hensyn til grundig forberedelse af indsatsen foreslår vi at foretage den første større markering i 2003, mens man i 2002 kan nøjes med en markering som det skete i 2001.

Ved planlægningen af uddannelsesindholdet i en Auschwitzdag vil det være nærliggende at orientere sig grundigt i den fremgangsmåde den svenske regering har valgt. De svenske aktiviteter på området har indtil 2000 været varetaget af et kontor i regeringskansliet "Forum för levande historia". Dette kontors største indsats

er udsendelsen af en oplysningsbog i 1997 om holocaust (på svensk Förintelsen) "... om detta må ni berättas..." af S. Bruchfeld og Paul Levine. Ud over svensk foreligger bogen på engelsk samt de seks store indvandrersprog, finsk, tyrkisk, arabisk, persisk, spansk og bosnisk/serbisk/kroatisk. Derudover er bogen udkommet i en lang række lande på mere eller mindre kommercielle vilkår, ofte med tillæg om den særlige nationale situation (f. eks. i den russiske udgave).

Siden februar 1998 er "... om detta må ni berättas..." distribueret i over en million eksemplarer til familier med børn i grundskolen og andre som selv har bestilt den. Alene i løbet af de første tre uger rekvireredes 300.000 eksemplarer. DCHF agter i 2002 at lade bogen oversætte til dansk udvidet med et mindre tillæg om de danske jøders skæbne af Henning Poulsen. Men vi har inden for det nuværende oplysningsbudgets rammer ingen mulighed for en gratis massedistribution i samme omfang som i Sverige. Og slet ikke midler til at få bogen ud på indvandrersprogene. At gøre dette sidste foreslog jeg i slutningen af juni 2001 daværende indenrigsminister Karen Jespersen; oversættelse og udsendelse bør netop ske i indenrigsministeriets regi for at øge integrationen af indvandrere i den danske politiske kultur også omkring dette penible emne.

Når vi sammenligner danske og svenske forhold skal man gøre sig klart at i den "proposition om Levande Historia" der blev vedtaget af den svenske Riksdag i 2001 afsættes der årligt 40 millioner kr. til oplysning om holocaust og andre folkedrab, samtidig med at kontoret i Statskansliet omdannes til en permanent institution. 40 millioner sv. kr. rækker naturligvis længere end de knap 6 millioner som DCHF hidtil har rådet over, også selv om det er danske kroner. DCHF vil selvfølgelig gøre sit bedste inden for de givne rammer, men vælger man masseoplysningen i stedet for den politiske mindedag kommer man nok ikke uden om at afsætte midler til det. Ellers bliver resultatet let noget i stil med den britiske mindehøjtidelighed – med de deraf følgende politiske diskussioner. Debat undgår man ikke ved at satse på undervisning – og skal heller ikke gøre det. Men ved at lægge hovedvægten på oplysningssiden bliver det lettere at samle sig om sagen, som for vor generation må være at bevare erindringerne om masseudryddelserne og som europæere påtage ansvaret med henblik på at forhindre gentagelser.

Denne artikel blev lagt på DCHF's hjemmeside den 1. maj 2002.